

РЕЦЕНЗИИ

Толковый словарь осетинского языка

/ Под общей редакцией Н. Я. Габараева. Т. I: А–Æ. М., «Наука». 2007. 510 с.

Рецензируемая книга представляет собой первый том четырехтомного толкового словаря осетинского языка. Работа над его составлением была начата в 60-е годы прошлого столетия коллективом отдела языка Юго-Осетинского научно-исследовательского института им. З.Н. Ванеева. В 1964 г. в Цхинвале был издан одноименный макет, в котором обсуждались основные принципы составления Словаря, а также представлены образцы толкований слов [ГÆБÆРАТЫ 1964]. В 1965 г. известный иранист Ладислав Згуста в своей рецензии в целом высоко оценил проект Словаря [ЗГУСТА 1968: 244-251]. Рецензируемый нами первый том полностью подтверждает выводы нашего словацкого коллеги и освобождает нас от необходимости подробно останавливаться на структуре Словаря и на принципах его составления. В нашей рецензии речь пойдет скорее о том, как составители воплотили на практике ими же принятые теоретические установки.

Рецензируемый Словарь несет двойную нагрузку – он является не только толковым, но и двуязычным: все слова в нем снабжены переводами на русский язык. А это, по выражению Л. Згусты, «верная гарантия того, что Словарем будут пользоваться широкие научные круги, а не только занимающиеся осетинским языком» [ЗГУСТА 1968: 245].

Кроме того, Словарь богато иллюстрирован выдержками из произведений осетинской литературы и фольклора, что облегчает восприятие

толкования слова. Каждая иллюстрация тщательно подобрана и удачно вплетена в ткань словарной статьи.

Рецензируемый Словарь включает в себя и основной корпус фразеологии осетинского языка, каждая единица которого также снабжена толкованием на осетинском языке и переводом на русский.

С основной своей задачей – толкованием слов – коллектив составителей справился отлично. Если не считать отдельных огрехов, неизбежных при составлении первого для данного языка толкового словаря, то основная часть лексики истолкована вполне удовлетворительно. До сих пор толкованием осетинских слов занимались исключительно глоссаторы. Однако совершенно ясно, что в качестве глосс к фольклорным и иным текстам¹ выбирались, как правило, слова, давно вышедшие из употребления. Общее количество осетинских глосс едва ли переваливает за цифру 100. В рецензируемом же Словаре представлена почти вся лексика языка. Стоит ли говорить о трудностях, возникающих при составлении толкового словаря для языка, не имеющего данного рода лексикографической традиции!

Если же говорить о недочетах в толкованиях отдельных слов, то их можно разделить на три рубрики: 1. Стилистические погрешности в тексте толкования. 2. Неполный перечень выявленных значений. 3. Не вполне удачное толкование.

Попытаемся коротко остановиться на каждой из этих позиций с тем, чтобы обратить внимание составителей на наиболее характерные недочеты.

1. Язык словарной статьи в целом отвечает нормам осетинского литературного языка, однако в ряде случаев можно обнаружить диалектные и просторечные выражения. Так, в толковании слова *абабай* ‘ни-ни, ни за что не...’ читаем: «ницæй тыххæй нæ...» (с. 27). Перед нами двойное отрицание (ни-, нæ), характерное для южных говоров осетинского языка, но недопустимое для литературной нормы.

На с. 221 слово *æвдасарм* ‘передняя конечность животного вместе с лопаткой’ толкуется следующим образом: «Кусарты раззаг къабæзтæй сæ иу уæнимæ иумæ». В данном случае мы также сталкиваемся с вторжением диалектной традиции в литературную норму, не допускающую сочетания формы отложительного падежа (флексия *-æй*) с энклитической формой местоимения (*сæ*).

¹ См., например [ИАС, II: 643-655]. Кстати говоря, определенное количество глосс можно найти и в учебнике по осетинскому языку для V-VI классов, автором которого является редактор рецензируемого Словаря, см. [ГÆБÆРАТЫ 1979: 236-240].

На с. 253 слово *æлдариуæг кæнын* ‘быть чьим-л. алдаром, господином’ толкуется как: «3. карзæй архайын, карзæй уæвын». Во втором словосочетании флексия отложительного падежа (-æй) совершенно лишняя.

На с. 262 в иллюстративной части к слову *æмбæр-бæр кæнын* ‘кишеть’ находим предложение «Адæм æмбæр-бæр кодтой, кæрæдзимæ ничиуал хъуыста». Поскольку имя автора данной фразы не указано, рискнем предположить, что она сочинена ad hoc кем-то из составителей. Но сочетание «кæрæдзимæ ... хъуыста» совершенно недопустимо в осетинском языке. Следует писать либо «иу иннæмæ нал хъуыста», либо «кæрæдзимæ нал хъуыстой».

На с. 286 слово *æмыс* ‘блинчик из кукурузной муки’ толкуется как «Сылы æмæ соимæ конд лауыз нартхоры ссадæй». При перечислении ингредиентов для блинчика *æмыс* следовало бы воспользоваться групповой флексией, как этого требует литературная норма. При таком расположении однородных членов предложения флексия ставится в конце группы слов: «Сылы, сой æмæ нартхоры ссадæй конд лауыз». Введя в цитируемую фразу две флексии (-имæ, -æй), составители вновь разошлись с литературной нормой.

Желание передать все тончайшие нюансы значений каждого слова иногда приводит составителей к необходимости строить слишком сложные фразы. Это не всегда получается гладко. В качестве примера можно привести толкование слова *æрбасæррæтт кæнын* ‘прыгнуть, перемахнуть’: «Æвæджиау стыр хъаруйæ æрбагæпп кæнын» (с. 383). Здесь сочетание *æвæджиау стыр хъаруйæ* должно означать ‘очень энергично’. Оно введено для передачи экспрессивной окраски толкуемого слова. Однако осетинский литературный язык, да и его диалекты, не допускают сочетания *хъаруйæ æрбагæпп кæнын*. В данном случае следовало воспользоваться более простой, но вместе с тем естественной и понятной конструкцией «хъаруджын гæпп æрбагæпп кæнын», букв. «энергично впрыгнуть».

2. Сравнение с любым другим словарем осетинского языка показывает, что в рецензируемом Словаре значения осетинских слов описаны намного полнее. Однако и в данном случае авторы не до конца последовательны, упустив из виду довольно существенные компоненты значений некоторых слов, присущие в основном архаичной лексике языка осетинского фольклора, а также лексике диалектной. Рассмотрим несколько примеров.

Чрезвычайно редкое осетинское (дигорское) *азмаæц* по традиции, идущей от В. Ф. Миллера, толкуется как ‘шут, клоун’ [МИЛЛЕР 1927: 17; АБАЕВ 1949: 440]². Эти значения нашли отражение и в рецензируемом

² В «Осетинско-русском словаре» – ‘плут, клоун’ [ОРС: 23].

Словаре (с. 64). Однако «Дигорско-русский словарь» дает другие значения: ‘ангелочек; божественный младенец (увиденный во сне)’ [ДРС: 20]. Значение ‘ангелочек’ напрашивается и в дигорской поговорке *Суваеллон (хæдзари) азмæц æй*, на наш взгляд, не совсем точно переведенной как «Ребенок (в доме) – радость» [ОДИ: 178]. Слово *азмæц* в значении ‘ангелочек’ имеется и в иронском диалекте, о чем можно судить хотя бы по переводу повести Ч. Айтматова «Тополек мой в красной косынке» на осетинский язык, выполненному писателем С. Хаблиевым: *Ацы азмæц (= сæ чысыл фырт – Дз. Ю.) дæр немæ* «Этот ангелочек (= о своем сынишке – Ю. Д.) тоже был с нами» [АЙТМАТОВ 1976: 95].

В иронском диалекте слово *азмæц* встречается и в других значениях: ‘дьявол, шайтан’ [АГЪНИАН 1978: 72, 73]. Данное издание ценно, между прочим, еще и авторской глоссой к рассматриваемому слову: «Азмæц – зин, дæлимон; фыны йæ бафæрсын чи бафæраза, уымæн цы зæгъа, уый æрцæудзæн – ахæм уырнындынад уыдис ирæттæм» [АГЪНИАН 1978: 72], букв.: «Азмæц – черт, дьявол; у осетин существовало следующее поверие: если кому-либо удастся во сне задать ему вопрос, то сказанное (азмæцом) в ответ непременно сбудется». Как видим, перед нами вполне готовый текст толкования, и если бы рассматриваемое издание не ускользнуло от внимания составителей, его легко можно было использовать целиком.

К сожалению, столь же неполный перечень значений находим у таких слов, как *алыпп*, *амонын*, *амынает*, *атулын*, *æлгъдзæг*, *æлхæд*, *æмдзуарджын*, *æнæлæг*, *æнуд*, *æныгуыс*, *æрвыг*, *æууæрдын*, *æфсæдагн*, *æфсымар*, *æфсырд* и некоторых других.

3. Не вполне удачные или не вполне верные толкования можно проиллюстрировать следующим примером.

Слово *авг* ‘стекло’ толкуется так: «Дзæнхъа дурæй дон кæныны фæрцы кæй аразынц, ахæм рухсдзыд сæртаг буарад» (ф. 35). Это буквальный перевод соответствующей статьи в словаре С. И. Ожегова: «стекло 1. Прозрачное вещество, получаемое путем плавления кварцевого песка» [ОЖЕГОВ 1973: 704]. Разница между осетинским и русским текстом в том, что в осетинском переводе вместо «песка» появился «камень» (дур). Но дело этим не ограничивается. Если осуществить обратный перевод осетинской фразы, то получится буквально следующее: «Прозрачное хрупкое вещество, получаемое путем плавления с помощью кварцевого камня». При этом остается загадкой, что же именно «плавят с помощью» кварцевого камня. Рассматриваемая фраза приобрела бы более осмысленный характер, если бы были переставлены ее компоненты: «Дон кæныны фæрцы дзæнхъа дурæй кæй аразынц, ...». А еще лучше, на наш взгляд, было бы использовать конструкцию, из которой было бы видно, что

плавке подвержен именно кварц, например: «Дзæнхъа дур бадон кæныны руаджы цы рухсдзых сæртæг буарад сæвзæры, уый».

К сожалению, аналогичные претензии можно предъявить и к толкованиям других слов: *анæгол*, *анос уын*, *апартеид*, *арсмарæн*, *æвгъæд*, *æвзакъæ*, *æгъдæнцой*, *æнауддзых*, *æрмидур*, *æруагæс кæнун*, *æфсымар*, *æхсæдыи* и некоторых других.

Говоря о полноте охвата лексического материала, необходимо заметить, что первый том Словаря содержит около 8 тысяч слов современного осетинского языка. Если предположить, что лексический материал распределен по томам равномерно, то в Словаре предполагается описать около 32 тысяч слов. Для сравнения отметим, что в последнем, пятом, издании «Осетинско-русского словаря» содержится около 30 тысяч слов [ОРС: 3]. Но сравнение словника двух словарей показывает, что в первом из них удельный вес интернационализмов сведен к минимуму. В нем не нашлось места таким словам, как, например, *автобусон*, *автоген*, *автогенон*, *автоинспектор*, *автоколонна* и многим другим, имеющимся в [ОРС: 15].

Несмотря на отсутствие большинства интернационализмов, рецензируемый Словарь является наиболее полным собранием осетинской лексики. Помимо лексики современного литературного языка в нем достаточно полно представлена лексика диалектная, включая лексику южных говоров осетинского языка. Именно к этому призывал составителей Словаря Л. Згуста: «большие лексикографические труды, подобно тому, который мы здесь рассматриваем, осуществляются самое большее один раз в столетие. Поэтому следует воспользоваться редкой возможностью осуществить также другие задачи. Среди них является, конечно, немаловажной задача сохранения диалектных слов, многие из которых в скором будущем станут непонятными» [ЗГУСТА 1968: 248].

В первом томе, помимо дигорских, представлены чуть больше 25 специфически «югоосетинских» (т.е. кударских и чисанских) слов. Поскольку большинство из них впервые получили «прописку» в словаре, мы сочли необходимым привести их полный список: *агъуынди кæнын* (с. 47), *ададзын* (с. 48), *адгур* (с. 52), *акорто кæнын* (с. 83), *алæцъирæг уын* (с. 93), *алопъо кæнын / уын* (с. 97), *амæн æмæ* (с. 102), *анана кæнын* (с. 111), *арцъиу* (с. 147), *аса* (с. 147), *ахега кæнын* (с. 190), *ахо* (с. 192), *аходзагъд* (с. 192), *ахуруччи кæнын* (с. 195), *ахуха кæнын* (с. 195), *ахыхы кæнын / уын* (с. 198), *ацелха кæнын* (с. 206), *ацыхауи кæнын* (с. 208), *ацъапп(ытæ) кæнын* (с. 208), *ачиха-миха кæнын* (с. 210), *ачъæлф-чъæлф кæнын* (с. 210-211), *ачыитъа кæнын* (с. 211), *æлгъдзæг* (с. 251), *æмроро кæнын* (с. 279), *æрбахухулæг кæнын / уын* (с. 395), *æргъицо-гицо кæнын* (с. 403), *æууындын* (с. 481).

К числу несомненных достоинств Словаря относится также и наличие в нем архаичной, ранее не описанной лексики, а в ряде случаев и гапсов, извлеченных из различных изданий осетинского фольклора, литературы и исследований по диалектной и отраслевой лексике осетинского языка. К числу таких слов относятся: *абæх, агъыркы, азымбыл, айчымаæз, алгъони, алдæн, аллом, арæмпæн, асгæл, астыхсын, афтæдарæджы, ахъминца, ацъунг кæнын уын, æбузылд, бæвзæнтæ, æвзин, æгуысæр кæнын, æгъуарæджы, æддарсегон, æдзæгвæз, æландон, æлвиз, æмбихъар, æмджыджы, æисæхъоди, æрдамонгæ, æрмакъ, æртæмын, æрхон, æрхъу, æрыпп, æхсонг* и др.

В то же время даже априори ясно, что Словарь не является абсолютно полным. По разным причинам в него не вошли слова, лексикографически описанные в различных словарях осетинского языка (например, *æндыг, æной* и многие другие). Удивляет отсутствие в Словаре лексемы *æрмыдзыд*, выявленной и впервые описанной одним из составителей – З. Д. Цховребовой. Не нашли в нем места и многие другие слова, обнаруженные автором этих строк в его личной картотеке. Поскольку речь идет о достаточно значительном пласте лексики, обсуждение которого не предполагает жанр рецензии, и поскольку есть надежда, что в конце четвертого тома составители могут поместить аддендум, мы к нашей рецензии прилагаем список пропущенных слов с толкованием и переводом на русский язык.

Словарь по замыслу его авторов является «нормативным» (с. 5). Действительно, основной корпус представленного в нем материала отвечает требованиям литературной нормы, и, следовательно, анализируемый Словарь выполняет также и функции орфографического словаря. Существует несколько исключений из этого правила, которые следует обсудить.

На с. 52 встречается слово *адæрсгæ* ‘осторожно, бережно’ с единственной иллюстративной фразой из стихотворения Коста «Сидзæргæс». Это стихотворение является хрестоматийным и с детства известно каждому осетину. В доступных нам изданиях интересующий нас отрывок звучит так: «Æдæрсгæ сæ нуæрста Алы бызгъуырты», т. е. «Заботливо кутала их во всякое тряпье» [КЪОСТА 1979: 27; ДЗАСОХТЫ, ЗÆНДЖИАТЫ 2003: 60]. В последнем из этих изданий интересующее нас слово даже глоссируется: «Æ д æ р с г æ – хъавгæ, рæвдаугæ» [Там же]. Точно такую же форму дает и В. И. Абаев: «æдæрсгæ сæ нуæрста алы бызгъуырты “(мать) их (детей) старательно кутала во всякое тряпье”» [АБАЕВ 1958: 103]. И только в новом пятитомном издании собрания сочинений Коста вместо формы *адæрсгæ* появилась необычная форма *адæрсгæ* [ХЕТАГКАТЫ 1999: 70]. Поскольку издатели никак не оговаривают появление новой

формы, не исключено, что перед нами банальный случай опечатки. Нам не совсем ясно, как данная явно сомнительная форма оказалась на страницах Словаря?

Сомнительными, а в ряде случаев и явно ошибочными являются также следующие формы: *аныгуызын* (с. 117) вм. *аныгузын*, *аргаерен* (с. 136) вм. *аргаенен*, *балхъартæ* (с. 160, s.v. асы), вм. *балхъайрæгтæ*, *аууындзын* (с. 175) вм. *æууындзын* (при этом на с. 481 находим также и правильную форму), *ацарыйын* (? с. 203), *ацъиртт кæнын* (с. 209) вм. *ачъыртт кæнын* (при этом на с. 211 находим также и правильную форму), *æвзæнкъурæ* (с. 228) вм. *æвзæнкъуре* (см. [Миллер 1927: 93; ДРС: 46]) и т. д.

В ряде случаев в текст вкрались досадные опечатки: *æфсамеры* (s.v. аджиуын) вм. *æфсымеры*, *тугдзинты* (s.v. аортæ) вм. *тугдадзинты*, *арæбын* (s.v. арæби) вм. *арæббын*, *æмæ* (s.v. авæдæн, æхсинæнтæ) вм. *æма*, *фæкодта* (s.v. артæнбынтæ кæнын) вм. *фæкодта*, *асмæ* (с. 154) без пометы д., *ассимметри* (с. 155) вм. *асимметри*, *искама иума* (s.v. æмбалц) вм. *искаима иума*, *хейе-муйæ* (s.v. æмбарын) вм. *хейæ-муйæ*, *æхсырфæсудзæн* (= вокабула, с. 504) вм. *æхсырфæрсудзæн* и т. д.

Отмеченные недостатки не влияют на общую оценку Словаря. Позволим себе вновь сослаться на мнение Л. Згусты, предрекавшего Словарю большое будущее. Словацкий лингвист, в частности, полагал, что Словарь станет «одним из основных памятников осетинской культуры», а также «главным инструментом в развитии» осетинского языка [ЗГУСТА 1968: 251]. И это без преувеличения так.

Нам остается пожелать талантливому коллективу авторов Словаря благополучно завершить начатое ими дело!

ПРИЛОЖЕНИЕ

Список осетинских слов, не вошедших в первый том «Толкового словаря осетинского языка»

абадæг – ‘цыбыр рæстæджы дæргъы чи фæбадти, уый; æвиппайды чи сбадти, уый; посидевший; севший, вскочивший (на коня)’ [ОРС: 10].

абазиаг – ‘цавæрдæр æддагон бæстæй æрбафтгæ; абазæгты зæххæй æрбафтгæ(?); абазинский(?), абхазский(?)’. «Сæ нымæттæ – абазиаг» [ИАС, II: 463].

Авдиуаг – ‘уæларвы чи цардис æмæ нартимæ хæстæгиуаг чи кодта, ахæм миф. персонаж; один из небожителей, состоявший в родстве с героями-нартами’ [ИАС, I: 123, 125].

авдиугæ – ‘авд бонцауы; на расстоянии семи дней пути’ [Ф 1989 № 3: 62; Ф 1989 № 4: 56, 59].

авджыдзаг – ‘арахъы авг; бутылка араки’. «Цуанон къæмбырыл тагъдгомау февнæлдта авджыдзаг, чъиритæм» [НИГЕР, I: 20]; «Чъиритæ, авджыдзаг авæрдта хызыны» [Уым: 21]; «Бахуыдта йæ иннæ къæбицмæ: уый йе дзаг уыдис авджыдзагæй» [НК: 35].

автари – ‘дæлдзæх; подземелье’. «Дысоны фынтæ – автари! Дысоны хорз фынтæ рæстмæ разилæнт!» [АГЪНИАН 1978: 163].

а-гъа-гъа æвастхъæр, æвдисы дзурæджы дисы æнкъарæнтæ; междометие, выражающее удивление. «А-гъа-гъа, архайджытæ ма йыл ис!» [КАЛОТЫ 1976: 188].

агъуал – ‘æууæл; свойство, манера’ [Ф 1989 № 7: 50-51, 53].

ад² – ‘исты дзаумайы рæстæгмæ авæрд; одолжение (друг у друга)’ [МИЛЛЕР 1927: 11]. «Уымæн (= кадæн – Дз. Ю.) ады дæттæн нæй» [СИ 1986 № 82: 3].

адæмихатт д. ‘дæлбар адæмы фæлтæр рагон Дыгуры; сау адæм; эксплуатируемая часть населения в старой Дигории; черный люд’ [КАЛОЕВ 1971: 187].

аджинаг – эвфемист. ‘цæхх; соль’ [Ф 1988 № 7: 81].

ад кæнын² – ‘рæстæгмæ æвæрын; одолжать’ [МИЛЛЕР 1927: 11].

адзæрм кæнын – ‘астигъын; снять шкуру’ [Н: 355]. «Уæдмæ Дыченæг саг адзæрм кодта» [Н: 136].

азæрæг – ‘уый дæр, *азæр(ы)* цы у, уый’. «Азæрæджы хъуамæ фæцæуæм дыууадæсæй ...» [НТХ: 125].

азгъом – д. ‘аздыд; годовалый’ [МИЛЛЕР 1927: 16].

аздыд – ‘афæдз кæуыл ацыд, ахæм, афæдздыд; годовалый’. «Аздыд буц саби риуыл афынæй» [НИГЕР, I: 203].

Аззæ – ‘Авдхойы цы стъалытæ ис, уыдонæй иу; название одной из звезд Большой медведицы’ [ИАС, II: 558].

азивæн – ‘ногбон; новый год’. «Ирон адæм кæддæриддæр ног азы ралæуд хуыдтой азивæн» [СИ 1987 № 14517: 2].

азмодун д. ‘сгарын, агурын; перебирать, шарить, возиться, слегка работать’ [МИЛЛЕР 1927: 17].

азыртæ – цавæрдæр адæмыхатт нарты кадджыты; название неопределенной народности в сказаниях о нартах’ [НК, I: 122, 123, 125, 126, 128].

айгуыр(тæ) – ‘цавæрдæр адæмыхатт нарты кадджыты; название неопределенной народности в сказаниях о нартах’ [НК, I: 284, 285, 287, 289].

айрæндын – ‘бафæстиат уын, фæгæдзæ кæнын; повременить, подождать’. «Нырма узал у æмæ нæ хъуг йæ зайынафонæй цас айрæнд

уа, уыййас хуыздәр у» [Ф 1988 № 6: 84]; «Рæстæг айрæнды = аимгъуыйы» (информант Дзукъаты Серож, 1930 г.р., с. Ходз, записала Д. Г. Кабисова).

акка-дыкка [Ф 1988 № 2: 95], кæс *агла-догла*.

акълат-икълат [Ф 1988 № 2: 95], кæс *агла-догла*.

ала-быза – ‘бабыз; утка’. «(Уыци-уыци:) Ала-быза сыкъадзых (= бабыз)» [НАС, II: 446].

алабызарон ‘дывзагон; двуличный’. «Алабызаронаен лымæн нæй» [ИАС, 11:431].

алай – ‘чындрæджыты зарæджы базарды ныхас; припев свадебной песни’ [ИАС, II: 643; Миллер 1927: 579; ПНТО 1992: 93, 144, 145].

алайгæнæг – д. ‘чындрæджытæй чындрæхсæвы зарæг чи зары, уый’. «Алайгæнæг – æвæсмон “Поющий свадебную песню не раскаивается”» [ОДИ: 111].

алай-цоппай – д. ‘ритуалон зарæджы базард цоппайгæнгæйæ; припев ритуальной песни во время пляски вокруг тела, пораженного молнией’. «Алай-цоппай бæстæн хуарз æй!» [ПНТО 1992: 150].

алахъи – ‘уæрдоны цалх змæлын чи нæ уадзы, йæ цыд ын чи уромы, ахæм сæрмагонд гарзæг; тормоз’ [Миллер 1927: 579]. «Уырдугыты уæрдоны дыууæ цалхы дæр алахъийæ бæргæ сбастой, афтæмæй-иу коммæ бæргæ æрхæцца сты» [МД 1988 № 1:69].

алай – ‘уый дæр, *алай* цы у, уый’.

алвæндаг – ‘дыууæ кæнæ фылдæр фæндаджы кæм баиу вæййынц, уыцы бынат; перекресток дорог’ [Миллер 1927: 28].

алдон – д. ‘донаен йæ ацы(рдыггаг) фарс; на этой стороне реки’ (Экспедицион æрмæг, 1989 аз).

алдзæн² – ‘уый дæр, *алфæн* цы у, уый’. «Уæд та уын мæнæ м’ арм фидыды алдзæн» [НК, I: 68].

ал(л)ай-бул(л)ай – ‘уый дæр, *алай* цы у, уый’ [ИАС, II: 526; Агъниан 1978: 135].

аллах-биллæхтæй – ‘тыххæй-фыдай; с трудом, еле-еле’. «Рувас лидзынмæ фæци æмæ аллах-биллæхтæй йæ хуынкъмæ ныйирвæзт» [ИАС, II: 14].

аллæй-уллæй – ‘уый дæр, *алай* цы у, уый’ [Ф 1994 № 1: 100].

алтæмæн – ‘уый дæр, *алæмæт* цы у, уый’. «Алтæмæны хæрзконд гузита» [ШЕКСПИР, 1:381].

алфæн – ‘охыл, тыххæй, нысанæн’ [ИАС, II: 643], ‘нысаниуæгæн’ [НТХ: 242], ‘в знак, по причине, для’. «Фидыды алфæн» [Н: 51, 63, 174; НК, I: 76]; «Фидары алфæн» [Н: 87]; «Чызг ын (= Уастырджийæн – Дз.Ю.) сразы æмæ уый алфæн йæ зæрин дзыкку фæстæмæ сбыдта» [Н: 71]; «Ме

'ууæнчы алфæн лыстæн не 'ркодтон» [Н: 149]; «Сæ кадджын уæрттæ уæд састы алфæн йæ разы æркалдтой чысыл Батрадзæн» [Н: 166]; «Хæснаджы алфæн цы 'рывæрдзынæ?» [Н: 236]; «(Уырызмæг) фыдусы дзыхæй æлгъыст кæй уыди, йе уый алфæнæн дзыхъмард фæкодта (йæ фыртты)» [Н: 281]; «Æмæ уый алфæн дæумæ раздæхтæн» [Н: 325]; «Уæларвмæ стулын нал суæндыдтæн æмæ уый алфæн дæумæ æрцыдтæн» [Н: 326]; «Æна цæра, мах райсомы бон стæм хуынды алфæн» [НК, I: 77]; «Цæй алфæн? ради чего?» [ДРС: 24].

алфæнæн – 'уый дæр, *алфæн* цы у, уый'.

ама – 'хæмпæлгæрдæг; æвзæр(?); сорная трава; плохой' [Миллер 1927: 580].

амарувæн – '1. къæпи; мотыга; 2. рувыны рæстæг; время полотьбы' [Миллер 1927: 32]. «Амарувæнты рарув-барув» [ИАС, II: 330].

амарувын – 'рувыны процесс'; 'полотьба' [Миллер 1927: 32], 'прополка' [АБАЕВ 1973:435].

амахос – 'уый дæр, *ама* цы у, уый; сорная трава' [Миллер 1927: 32]. «Мах нымайынц амахос кæрдæгыл, хæмпæл æмæ низхæссæг кæрдæгыл!» [Тыбылты 1988:377].

амæттаг² – 'кæфæн йæ къудийы сæрмæ цы базыр ис, уый; хвостовой плавник у рыбы' [Ф 1988 № 7: 81] ♦ *Амæттаг базыр* 'кæфы марæгæн æмхайæ уæлæмæ цы хай радтынц, уый; кæфы къудийы сæрмæ цы базыр ис, уырдыгæй фæстæмæхай' [Уым].

Аминон – ирон мифологийы 'мæрдты бæстæйы дуаргæс; имя судьи мертвых' [Миллер 1927: 34].

амондхъус² ирон мифологийы 'амоддавæг; похититель счастья'. «Амондхъус Арвнæрынгæнæг» [БЫРЫТЪИАТЫ, I: 250].

ангусаг 'цавæрдæр дæрддаг бæстæйæ æрбафтгæ; импортный'. «Ангусаг фæлыст саргъ» [НК: 269, 375]; «Ангусаг æвдуст саргъ» [ПНТО, II: 69].

аразæнхъос – д. 'цæрдхуынкъ кæмæй кæнынц, ахæм дзаума; инструмент для пробивания отверстия во втулке' [Миллер 1927: 41].

арахъан – 'æнахуыр бæхы мыггаг; порода чудесных лошадей'. «Сау арахъан бæх» [ИАС, I: 102].

арæнуат – 'искæцы зæххæн кæнæ бæстæйæн йæ арæнгæрæттæ; пограничье'. «Уазæджы арæнуатæй ахизын хъæуы» [ИАС, I: 76]; «Ацы байраг мæ бæхы æмдзыд куыд фæкæндзæн арæнуатмæ» [Уым].

арвагъуыст – 'арвы къуырф; небесный свод' [Миллер 1927: 581].

арвы нæмыг – 'арвæй æрхаугæ дур; арвы цæф; камень, упавший с неба, метеорит; удар молнии'. «Дзадже, дам, арвы нæмыгæй кард саразын кодта» [ИАА, III: 246-247].

арвыхъæд¹ – ‘уый дæр, *арвагъуыст* цы у, уый; небосвод’. «Арвыхъæдыл стæлытæ тыбар-тыбур кодтой» [СЕКЪА 1981: 158]; «(Азау) æнæ къайæ, иунæгæй, зыбыты иунæгæй арвыхъæды бын хъеллау кодта» [Уым: 200].

арыхъæд² – ‘бæрæг регионы боныхъæдæн арæхдæр цы уавæртæ ваййы, уый; климат’ [МИЛЛЕР 1927: 44].

аргъæуттаг – ‘уый дæр, *аргъæуццаг* цы у, уый’. «Æртæйы фæлыст гузитæ, аргъæуттаг рæсугъд фидауынц хотыхты хæцæнтыл» [ШЕКСПИР, I: 381].

аргъдунгæ – д. ‘уый дæр, *æлгъ-дунгæ* цы у, уый’.

аргъуын-быргъуын – ‘цавæрдæр хъазты ном аргъæутты; название игры в сказках’. «Уæд рувас уасæгмæ дзыры: “Цалынмæ нæ дзидзатæ фыщой, уæдмæ уал аргъуын-быргъуынтæй ахъазæм”. Уасæг загъта: “Аргъуын-быргъуын мæ фыд дæр нæ зыдта, мæхæдæг дæр нæ зонын”» [ИАС, II: 15].

арист – ‘арцы хуызæн хæцæнгарз; колющее оружие, род пики’. «Цæджджинадзы бын аристæй æркъуырда, цæджджинаг фæхуынкъ æмæ йæ дон амызти» [Ф 1989 № 5: 62, 63].

армаг – ‘рæхысæн йæ кæрон цы къæдз ваййы конд, уый; крюк на конце надочажной цепи’ [Ф 1989 № 5: 63]. «Донбеттырты армагыл фæхæсти къухæй» [Ф 1989 №5: 62].

армадæрд кæнын – ‘армы дарын, къухтыл рахæсс-бахæсс кæнын; носить на руках’ [Ф 1989 № 5: 60, 61].

артæнбæттæн – ‘идоны хæйттæй бæхæн йæ гуыбын чи æрбалвасы, уый; часть сбруи’. «Ахберд фæрæтæй раздæр артæнбæттæн алыг кодта, стæй хамут дыууæ хъæды æхсæн æрцавта» [МД 1988 № 2: 12].

артæндихтæ кæнын – ‘тынг худын; худæгæй мæлын; сильно смеяться’ [МД 1988 №11: 30].

арф-арфид – ‘тынг арф; очень глубокий’. «Арф-арфид фурдмæ – ныр уымæн йæ арæзт. Арф-арфид денджыз – ныр уымæн йæ фысым» [НИГЕР, I: 190]; «Арф-арфид денджыз» [НК: 203].

арфæйæгтаг – ‘куывды кæмæй скувынц, ахæм сæрмагонд хай; специальная доля за пиршественным столом, посвященная богам’. «Сатана куывды арфæйæгтагтæ æмæ аходæгтагтæ æварæн кодта» [ИАС, I: 37].

арфзæронд – ‘иттæг зæронд, иттæг рагон; древний’. «Ацы ныхæстæ уыцы арфзæронд рæстæгæй баззайгæ дзырдтæ сты» [СЕКЪА 1981: 400].

арх² – цуанонты æвзагыл ‘хъама; сабля’. «Цуанонмæ æнæмæнг арх хъуамæ уа, уый дæр хæцæнгарз у» [Ф 1988 № 7: 81].

архъæн – ‘ставд гæрзæй арæзт арсахсæн; приспособление из толстой веревки для охоты на медведя’. «Гæрз мæнг æлхынцъ кодтой,

афтæмай йæ арсы лæгæты рахизæны æвæрдтой; арс-иу куы рацæйхызт, уæд-иу дзы йæ сæр фæцис, æмæ-иу ын змæлгæ-змæлын мæнгæлхынцъ йæ хъуыр алхъывта» [Ф 1988 № 7: 81].

архъу [Миллер 1927: 200; Р 1988, XI, 5] кæс *архъу*.

арыхъхъ² – ‘сапоны сæрмагонд хуыз; хорз сапон; разновидность мыла’. «Арыхъхъ сапон» [ИАС, I: 125; ИАС, II: 643; НК: 269, 376]; «Арыхъхъы сапон» [ХИФ 1936: 151,606].

арыхъхъаг – ‘уый дæр, *арыхъхъ* цы у, уый’. «Арыхъхъаг сапонай йæ цынадта» [ИАС, I: 260].

аса² – ‘фысы фæстаг агъды хъулмæ æввахс цы чысыл дæргъæлвæст стæг ис, уый (чызджытæ йæ сæ нывæрзæн нывæрынц æмæ фыны сæ уарзæтты фенынц); название небольшой продолговатой кости в задней ноге овцы’ [Р 1988, XI, 5; МД 1989 № 2: 67].

астун – д. ‘цавæрдæр зайæгхалы ном; свиной?’ [Миллер 1927: 54].

асхуæ : асхуæ хуарун – д. ‘тайын (хæринагæй); тайæн уын; ийти впрок (о пище), перевариваться’. «Æндæр хуæруйнаг мин асхуæ нæ хуаруй = æндæр хуæруйнаг мин уотæ нæ тайуй, зæрдæ нæ даруй» [ИАС, II: 214].

ауар – ‘цавæрдæр адæмышатт нарты кадджыты’ [ПНТО, II: 8, 9, 25, 40, 57; ИАС, I: 72].

ауыстæн – ‘ард (дын) хæрын!; клянись!’ [МД 2000 № 6: 67].

афонги – д. ‘афонмæ; ныр; теперь’ [Миллер 1927: 66].

афтæгай – ‘уый дæр, *афтæ* цы у, уый’. «Афтæгай у цард, гъе!» [ЦÆГÆРАТЫ С. Мæсыгамайæг. Дз., 1984: 134].

ахкема – ‘ныхасдон; æмбырддон; место собраний’. «Нарти хуæрзтæ ахкемай æрæмбурдæнцæ ма æз-хуæздæрбæл дзурдтонцæ» [ПНТО, II: 57].

æбаццон – ‘æнæдзидзи; безгрудая’ [АЛБОРОВ Термин «Нарт», 1930: 284].

æбон – ‘æнæбон; слабый’. «Хуыцау ... тæрхъусæн радта хæмпус æмæ фæлмæн къæдзил, куыд æбондæр, æдыхдæр[æн]» [ИАА, I: 85].

æбузныд – ‘уый дæр, *æбузныгад* цы у, уый; неблагодарность’ [Миллер 1927: 82].

æвæдзæг (?). «Сослан æвæдзæг бадт кодта къæлæтджыныл» [Ф 1989 № 7: 50].

æвæдз-сæрдæн – ‘алæмæттаг сæрдæн нарты кадджыты; чудесная мазь в нартовском эпосе’ [НК, I: 175].

æвæлмæц – ‘уый дæр, *æвæлмæцга* цы у, уый’. «Цуанон сырды суыдта æмæ йæ фæдыл цæуы æвæлмæц» [Н: 133].

æвæр – ‘фæлтæр, хай; слой, пласт’. «Мæликк рарвыста йæ искæйуæтты: “Ацæут æмæ йын радтут цыппар æвæры”» [ИАА, II: 216].

æвæрсин – ‘фæрсгæ чи нæ кæны, уый; не спрашивающий мнения, разрешения’. «Зæрдæ-æвæрсин – цæстысыгæй сæрды йæ таг» [НИГЕР, I: 272].

æвæстон – д. ‘уый дæр, *æвæстаг* цы у, уый’. «Æвæстон цæстæ зинаæфсес “Глаз бездетного ненасытен”» [ОДИ: 179].

æвдагарз – ‘фæлтæр; слой’. «Мæнæ мæ бæх æртæ хатты сасмæй байсæрд æмæ йæ æртæ хатты змисы стулын кæн, стæй йыл змис авд æвдагарзы ныххæцдзæни» [ХИФ 1940: 106]. «Авд æвдагарзы – авд хатты авд барæны» [Уым: 403].

æвдадуат – ‘диссæгтæ кæм ис, ахæм; содержащий чудеса’. «(Фæндаджы бардуагæн) йе ‘ннæ къухы та (ис) æвдадуат чысса» [Н: 61].

æвдæз – ‘пысылмон дины: ламазы размæ къухтæ æмæ цæсгом æрæхсын; омовение, обряд омовения’. «(Азнауыр) мидæггаг уатмæ бацыд æмæ уым æвдæз исын райдыдта» [ДÆБЕ 1958: 324]; «æвдæз систой ... æмæ ламаз скодтой» [Уым: 354].

æвдиу² – цуанонты æвзаджы ‘рон; ремень’. «Нæ фарсыл-иу æвдиуыл ауыгътам зымы мæрдтæ» [Ф 1988 № 7: 81].

æвдывæр – ‘авд хатты, авд фæлтæры; в семь раз’. «Авд æвдывæр æй (хæдзары) фæхуыздæр кодтой» [Н: 76].

æвзурæг – д. ‘байзæддаг, æрыгон фæлтæр; потомство, поколение’ [Миллер 1927:95].

æвист – ‘фист кæуыл нæй, ахæм; уæлæдарæс кæуыл нæй, ахæм; безшерстый; без одежды’. «Де ‘вист буарæн, де ‘мбæхст дуарæн ссардтой дæгъæл» [СЕКЪА 1981:51].

æвыд-дывыдон – ‘фыддуг, фыдæвзарæн; лихолетье’. «Абоны хъомпал, “æвыд-дывыдоны дуг”» [МД 1997 №3:17].

æвыдон – ‘иттæг стыр æфхæрдимæ бает чи у, ахæм; связанное с большим оскорблением’. «Нæ фæстаджы фæстæгтæ дæр диссагæн баззайдзысты адæмы ‘хсæн, ацы æвыдон хъуыддаг нæ уæлæ куы ныуадзæм, уæд» [ИАА, III: 179]; «Гнугъ рагацау зыдтой сæ хуыцауы цæф, ацы æвыдон хъуыддагмæ сæ Æгъуызатæ афтæ кæй нæ ныуадздзысты ...» [Уым: 181].

æвыды-выдон : æвыды-выдоны рæстæг ‘фыдæлтыккон дуджы уæззау, тæссаг рæстæг; фыццагон адæм æфхæрд куы æййæфтой, уыцы дуг; лихолетье’ [ИАА, 111:68, 70; НТХ: 73].

æггæл (æккæл) – ‘дзырдарæхст, дæсны(?); искусный в речах, вития’. «Кæд æвзагæй нæ фæдæ æккæл...» [ГАФЕЗ. Фыды артдзæст. Цх., 1983: 209].

æгонд – д. ‘æнæ кæнд; без поминок’. «Дæуау еске æ мард æгондæй уадзуй?» [ИАС, I: 195].

æгъуызы уын – ‘никуы зынын, сæфт уæвын; пропасть, исчезнуть’ [Н: 67, 355].

æгъуыстуай уын – ‘фесæфын, бабын уын; пропасть, сгинуть’ [НК: 42, 376].

æгъуыстуай(ы) – ‘диссаджы, æнахуыр; необычный’. «Æгъуыстуайы магуырдынад» [МД 1988 № 1: 36]; «Хъусы, æмæ мæсыгæй куы худын цæуы, куы кæуын. – Ай та цавæр æгъуыстуайы худæг уа, – загъта йæхи нымæр æмæ бараст мæсыгмæ» [ИАА, I: 165]; «Æгъуыстуай куыд фæдæн!» [МД 1994 № 6: 65]; «Æгъуыст уай фæу! (проклятие)» [Миллер 1927: 100].

æдахст – ‘куыстыл æнувыд чи у, ахæм; усердный’ [ИАС, II: 644].

æдæрдзæф – ‘хæстæг, æввахс ран; недалеке, недалеко’. «Æдæрдзæф домбай царди» [СЕКЪА 1981: 43]; «Æрбадут уым æдæрдзæф!» [ЦОМАХЪ. Уацмыстæ. Дз., 1984:203].

æдкъала – ‘æд къалиутæ; с ветвями’.

æдуаг– ‘æнæдæуццæг(æй), æнæдызæрдыг(æй); несомненно’ [ИАА, II: 89].

æдхих – ‘уый дæр, *æдкъала* цы у, уый’. «Æдхих бæлæстæ арты бандзæрстой» [Н: 24].

æдыхвæд – ‘лæмæгъ(?); слабый, слабак’. «Уæ, æгас цæуай, магуыр, æдыхвæд» [Н: 205].

æдыхдзæф – ‘лæмæгъгомау; слабоватый’. «Сусæгæй дæхи, сырдау, ныххуырсыс – чи ваййы æдыхдзæфдæр дæуæй, (ууыл)» [ГÆЗЗАТЫ 1955: 65].

æдзæвбандон – миф. ‘зæдтæ, дауджытæ кæуыл бадынц, ахæм уæларвон бандой; божественное кресло’ [Ф 1989 № 1: 50, 51]. «Лæг фестæди хуыцауы фæндæй зæд, уæларвмæ стахт, æдзæвбандон – йæ бадæн» [МД 1989 № 7: 68].

æдзæлæг-æмæлæг (æдзæрæг-æмæлæг) – ‘нæдæр цæрдтæй, нæдæр мæрдтæй; хинæйдзаг(?); ни жив, ни мертв; притворство(?)’. «Сырдон райсомæй, зæгъы, рацæуы, йæхи æдзæлæг-æмæлæг скæны» [ИАС, I: 217]; «Нæй удæнцой, удхос нæ арын, æдзæрæг-æмæлæг фæдæн» [Хъодзаты Къостайы хæдзар. Дз., 1991:19].

æзвæд – ‘ахуыр, цайдагъдзинад; привычка’ [Миллер 1927: 560].

æздæнонæг – ‘æдзух йæхи размæ чи радавы, æдзух «æз дæн, æз дæн!» чи кæны, ахæм адæймаг; якающий, эгоист’. «Цæй зын у, о, цæй зын æздæнонæгты астæу!» [Хъодзаты 1991: 107].

æзнæм – д. ‘цалдæр мыггаджы иумæ; адæмыхатт; племя’ [Миллер 1927: 107].

æзын – бавæргæ дзырд ‘зæгъын, ахъуыды кодтон; говорю (я), подумал (я)’. «Баныгæнон æй, æзын, уæдæ куыд?» [ГИНО Уæлладжыры кадæг. Дз., 1975: 237].

æлгъ-дунгæ – д. ‘кæрон; конец, край’. «Æфсадæн æлгъ-дунгæ нæбал адгæй» [ПНТО, II: 45].

æлгъдзæг² – ‘къуымбилæн йæ даргъ хъуын; кæрдæджы хал; длинная косица шерсти; травинка’ [ПУХАЕВА 1971: 146]. «Арыхъхъы рувасау сырх æлгъдзæг куы дæ» [МД 1941 № 6: 57]; «Биаслантæ бирæ сты – хъæды хих æмæ кæрдæджы æлгъдзæг цæй бæрц сты, уый бæрц» [ИАС, I: 603].

æлдаратæ – ‘æлдар æмæ йæ бинонтæ; алдар и его семья’. «Дæлæ æлдаратæ сæ лæппуйæн натлиа кæнынц» [ИАА, I: 21]; «Знон æлдараты чызгæн дыууæ сывæллоны райгуырд» [Уым]; «Æлдараты хъæуы чындзытæ ныццыдысты донмæ» [Уым: 22]; «Рувас (мæгуыр лæджы) акодта æлдаратæм усгур» [Уым: 488].

æлдыгъ кæнын² – ‘расыг кæнын; напиться’. «Уый нылдыгъ, æвæцæгæн, æмæ йæ куыфты дæр нал æрбахæсдысты» [КАЛОТЫ 1976: 162].

æлизуат – д. ‘æлвизтæ кæм фæбадынц, цæрæгойы рагъыл ахæм бынат; место, где сидят личинки овода на спине животного’ [МИЛЛЕР 1927: 113].

æлхыскъад хæссын – ‘хойраг (цыхт, царв, дзидза æмæ а.д.) чысыл куы фæтæфгонд, кæнæ куы фæхъыхъхъаггонд ваййы; протухнуть’ [Р 1988, IX, 11].

æлхæмура – д. ‘хæццæ, æмтъеры; все без разбору, в суматохе, перемешанный’ [МИЛЛЕР 1927: 112].

æмæзмæлд – ‘иу рæстæджы æмхуызон змæлд; всеобщее движение’. «Адæм ... кæнынц æмæзмæлд... гъæйтт, зæгъгæ, кусынц æмæзмæлд куыстæй» [Н: 93].

æмæхсæвæр – д. ‘иумæ æхсæвæр чи хæры, ахæм; æнгом бинонтæ; совместно ужинающие; дружная семья’. «Æмæхсæвæр æма æмрæфтадæй цæрунцæ» [ОДИ: 100].

æмбадæг – ‘искæимæ фæрсæй-фæрстæм чи бады, уый; сидящий рядом’ [ОРС: 85].

æмбадинаæ – д. ‘уый дæр, *æмбадт* цы у, уый’. «Æмбадинаæ, æмхуæринаæ уо!» [ПНТО 1992: 154].

æмбадт – ‘иумиаг фынгыл чи бады, уый / уыдон; иумæ бадыны архайд’ [ОРС: 85-86].

æмбалхай – ‘æмбалы хай(?); «товарищеская доля»’ [ПНТО, II: 24, 28].

æмбæрæг кæнын – ‘хурмæ хæссын, алкæмæн базонын кæнын; раскрывать тайну’. «Уыди сын иу æдылы, сæнтдæф мад, йæ дзыхы ницы урæдта. Цыдæриддæр-иу радавтой йæ лæппутæ, уый-иу уайтагъд хуры æмбæрæг скодта къæрныххъарджытæн» [ИАА, II: 271].

æмбойнаджы – ‘уый дæр, *æмбойны* цы у, уый; овыдень’ [ГÆЗЗАТЫ 1955: 24].

æмбонгæ – д. ‘хæцаг, цæваг (фæдзурынц галæй); бодливый’. «Æмбонгæ галæн æ сиуæ сæдтуй» [ОДИ: 43].

æмбохула – д. ‘уый дæр, *æмбугула* цы у, уый’ [Миллер 1927: 121].

æмбырддон – ‘æмбырд кæм цæуы, ахæм бынат; место собрания’ [НК: 163].

æмвæндаг – ‘иу фæндагыл кæимæ цæуыс, уый; æмбæлцон; спутник’ [Миллер 1927: 123].

æмвæндаггон – ‘уый дæр, *æмвæндаг* цы у, уый’. «Ме ’мвæндаггон, базарма» [КАЛОТЫ 1976: 37].

æмвинц – ‘æнгæс; похожий, схожий’ [ИАС, II: 655].

æмгал – ‘цæдисæмбал; быки из одной упряжки по отношению друг к другу’. «Стур дæр ма æфсæстæй барæвдауы йе ‘мгалы» [СЕКЪА 1981: 11].

æмгуырд – ‘уый дæр, *æфсымаер* цы у, уый’ [Н: 245].

æмгуыдуат ‘цуаны цæугæйæ-иу развæлгъау бадзырдмæ гæсгæ цуанонтæ райсомы талынгæй кæм æрæмбырд сты, уыцы бынат; место встречи охотников перед отправкой на охоту’. «Хъæугæрон-иу æмгуыдуаты æрæмбырд стæм иууылдæр æмæ-иу стæй ацыдыстæм» [Ф 1988 № 7: 81].

æмгуыйын – ‘уый дæр, *ивгъуыйын* цы у, уый’. «Фырдиссагæй уырзтæ фемгуыйынц æмæ фæндырæн йæ ниуд фескъуыйы» [Нигер, I: 206]; «Ницы æмгуыйы Куыздæджы цæстæй, ницы ирвæзы йæ къæрцхъусæй» [ТЫБЫЛТЫ 1988: 165].

æмдзæд – ‘уый дæр, *æмцæдисон* цы у, уый’. «Мукара йе ’мдзæд Уæнгуырмæ фехъусын кодта» [Н: 158].

æмдзæхæр – ‘æмвæтæн арт, цырын арт; сплошное пламя, полымя’. «Фæлæ иу дуджы зæххæй арв-астæу сау пилон кодта, æмдзæхæр фестад» [Н:3].

æмкæрз – ‘искайма æумæ кæрзын; одновременная дрожь’. «Домбæйттæ иумæ æмкæрз кæрзидтой» [Н: 49].

æммæйон – д. ‘уыцы иу мæйы мидæг; в один и тот же месяц’. «Хуцаумæ уосæ никкувта: “А хуцау, гаццай æммæйон æй фæккæнæ!” Æма гаццай хæццæ йеумæ низзадæнцæ» [МД 1988 № 1: 83-84].

æммид – ‘æвиппайды; мгновенно, моментально’. «Дæлимонтæ дын æммид æрбатар сты» [НК, I: 154].

æмми кæнын – сывæллæтты æвзаджы ‘хæрын; кушать (детс. слово)’ [Миллер 1934: 1728].

æмо – ‘æвастхъæр галтæ аздахыны сæраппонд; окрик для понукания быка’. «Уалынмæ алчи йæ галты æхсæн бацыдис æмæ “æмо!” адзырдтой» [ИАА, II: 276].

æмрæфтадæ – д. ‘иумæ сихор чи хæры, ахæм; æнгом бинонтæ; совместно обедающие; дружная семья’. «Æмæхсæвæр æма æмрæфтадæй цæрунцæ» [ОДИ: 100].

æмриз – ‘уый дæр, *æмризд.* жы цы у, уый’ [Н: 43].

æмуасæ – д. ‘æмдзырд, æмзонд; единомышленник’. «Исуо, ис ма хæцца æмуасæ» [Блашка 1966: 117].

æмхæлæг кæнын – ‘æмхуызон хæлæг кæнын; завидовать вместе’ [Н: 235].

æмхизхæрæн – ‘иумæйаг хизæнуат; общее пастбище’ [МИЛЛЕР 1927: 133]. «Уæлхох фæтæн – æмхизхæрæн» [Плиты Х. Уацмыстæ. Дз., 1972: 341].

æмхист – ‘иумæйаг хистмæ чи фæцауы, ахæм сыхбæстæ, хъæубæстæ кæнæ комбæстæ; совместные поминки’ [МИЛЛЕР 1927: 133].

æмхицхæрæн – ‘уый дæр, *æмхизхæрæн* цы у, уый’ [МИЛЛЕР 1927: 133].

æмхуæринаæ – д. ‘уый дæр, *æмхæрд*¹ цы у, уый’ [ПНТО 1992: 154].

æмхъырныд кæнын – ‘уыцы иу рæстæджы æмхуызон хъырнын; подпевать одновременно’ [Н: 16].

æмцагъд кæнын – ‘æнауæрдонæй цæгъдын; вырубать подряд’. «Цыргъ ком фæрæт – фыдбылыз, æмцагъд кæны фыдцъылыс» [ХЪОРОТЫ Д. Уацмыстæ. Дз., 1990: 245].

æмцин кæнын – ‘иумæ цин кæнын; радоваться вместе’ [Н: 96].

æмырæхсæв – ‘сабыр æхсæв; тихая, бесшумная ночь’. «Æмæ зар æмырæхсæв хъæрæй» [ГАФЕЗ 1983: 137].

æмырцъæг – ‘уый дæр, *тымбылцъæг* цы у, уый’ [МИЛЛЕР 1927: 135].

æнæвидигæ – ‘уый дæр, *æвидийгæ* цы у, уый’. «Æнæвидигæ кад» [КАЛОТЫ 1976:83].

æнæзгъæ – ‘æнæзонгæ, кæй нæ зоныс, уый; неизвестный’. «Араст, дын, кодтой сæфт агурынмæ, се ‘нæзгъæ знæгтæй сæ туг исынмæ» [Н: 52]; «Нæ фыды фыд дæ, мах та – де ‘нæзгъæ Æхсары фыртгæ» [Н: 77]; «Ме ‘нæзгъæ зæхмæ цыдтæн æз усгур» [Н: 112]; «Хатыр мын бакæн, ме ‘нæзгъæ хæстæг!» [Н: 113]; «Ме ‘нæзгъæ ’фсымæр, ды дæр ам куы дæ!» [Н: 114]; «Уый Хæмыцы фырт – де ‘нæзгъæ знаг у!» [Н: 155]; «Уе ‘нæзгъæ ’фсымæр – чысыл Сослан у» [Н: 184]; «Хъарадзау ... рараст ... йе ‘нæзгъæ знагмæ – ... Созырыхъомæ. Созырыхъойы хуызæй нæ зыдта, нæдæр ын йæ ном искуы фехъуыста» [Н: 218].

æнæрмынæг – ‘мынæг чи нæ кæны, ахæм; неугасающий’. «Хъæуы сæрма æнæрмынæг арт» [КАЛОТЫ 1976: 110].

æнæрцавд – ‘уый дæр, *æнæрцаф* цы у, уый’. «Не ‘нæрцавд саударджытæ | Не ‘нæрцавд буц чызджытæ» [НИГЕР, I: 546].

æнæтхалгæ – д. ‘æнæсдзургæ, сдзурынхъом чи нæ у, ахæм; безропотно, безропотный’. «Цагъарау хæссуй æ догæ æнæтхалгæ, æвæндон» [МАЛИТИ 1973: 88].

æнæцæхъом – ‘æнæсхъомылгонд; не возвращенный’. «(Сатана:) Ме ’нæцæхъом Сослан ныр æртæ боны æмæ æртæ æхсæвы хæцы Нарты Симæнфæзы» [НК, 1: 343].

æнвæйна: исæнвæйна ун – д. ‘æрбамбырд уын; иумæ æмбырдæй искуыдæм фессæндын; собраться вместе, нахлынуть, наброситься’ [МИЛЛЕР 1929: 638].

æнгуфæй – д. ‘иууыл иумæ; вместе’. «Уони гъæрма нигъгъæрзунцæ хуæнхтæ, гъæдтæ æнгуфæй» [МАЛИТИ 1973: 100].

æндарæг – ‘уый дæр, *æндæрг* цы у, уый’. «Ныр дæр ма ’хсæв йæ сау æндарæг фынау мæ цæстытыл куы уайы» [КАЛОТЫ 1976: 35].

æндауын – ‘æмбудын, хатын; обонять, чувствовать’. «Цæст ахæссын мæ уатыл: узал ысмаг æндауын» [ХЪОРОТЫ 1990: 241].

æндах² – д. ‘тынг; сильно’. «Лæхъуæн бабæй уæддæр уæлдай зæрдæ нæ райста æ хуæрæмæ, фитдзагæй дæр ибæл æндахдæр фæцийнæ кодта» [ИАС, II: 193].

æндæрæгон – ‘æндæрхуызон(?); отличающийся(?)’. «Чысыл æндæрæгон хъуамæ рацæуа америкæйаг метод мах скъолаты» [ТЫБЫЛТЫ 1988: 266].

æндæрыггон – ‘æддагон; посторонний’ [МИЛЛЕР 1927: 159].

æндонахсар – ‘иттæг æхсарджын; отважный’. «Æндонахсар хъæбатыр» [ГИНО 1975: 124].

æндонахсыст – ‘иттæг фидар; прочный’. «Æндонахсыст – йæ уæнгты конд» [ГИНО 1975: 125].

æндондæвдæг – ‘иттæг фидар ныхæст; курепко спянный’. «Иу иннæйыл æндондæвдæг ныццис» [ХЪОДЗАТЫ 1991: 87].

æндыг – ‘цары бын ауыгъд каубыд, зад кæнæ æндæр ахæм исты кæм сур кæнынц; подвесной плетень над очагом для сушки зерна и пр.’ [ПНТО, IV: 73; АБАЕВ 1958: 157; ИАС, II: 653].

æндырыхъо – ‘ногусджын лæппу; молодожён’. «Мæнæ мæ тæрынтæ ног бинонджын систы, æндырыхъотæ сты нырма» [Ф 1989 № 7: 51, 53].

æндзы – ‘хъæубæстæйæн иумæйаг æвæрд хойраг (хъæбæрхор, арахъхъ, цыхт æ. æ. ахæмтæ): хардз сæ кодтой зиан, чындзæхсæв кæнæ куывды рæстæджы; общий для односельчан склад съестных припасов, идущих на организацию поминок, свадеб, пиров-молений’. «Гнугъгомы уыд ахæм æгъдау: хъæубæстæй алчи дæр хъæуы иумæйаг къæбицмæ хаста йæ хæдзары мулкæй хай: хъæбæрхор, арахъхъ, цыхт æмæ æндæр ахæмтæ.

Уыдонæй-иу спайда кодтой бахъуаджы бон: зианы, чындзæхсæвы, куывды æмæ уыцы æгъдау хуыдтой æндзы» [Ф 1988 № 6: 84].

æнзураæ – д. ‘хъазты ном; название известной игры’ [Миллер 1927: 161].

æной – д. ‘æнæ искаей; без’. «Нур ‘ме ной, ме ‘ной æнгартæ куд кæндзæнæнцæ мæ зартæ» [Малити 1973: 44]; «Мах зæронд адæн ан, мах дау æной неци бакæндзинан цæрунæн» [ПНТО 1992: 123].

æнтой кæнын – ‘æнтыухын; таскать’. «Заводаей йæ хæдзармæ куы ницы æнтой кæна, уæд ын цард ад нæ кæны» [МД 1988 № 1: 62].

æнхъæлайæ – ‘рæстмæ нæ зонгаейæ, зæрдæаиваей, æнхъæл уæвгаейæ; предположительно’. «Иу ран хонынц хъазахъхъы Калотæ æмæ йæ нал хъуыды кæнын. Уыдоны хонæм не ‘рвадæлтæ æнхъæлайæ» [ИАА, III: 169].

æнхъæлаг – ‘уый дæр, *æнхъæлцау* цы у, уый; чызгæнхъæл; надежда’ [Ф 1989 № 2: 60, 61].

æнхъырын – ‘æнцъылд(тæ) кæнын; морщиниться’. «Æмæ куы фæизгард кæнын, цы нозт мын дарут, уымаей, уæд мæхи æнæфсæрмаей æнхъырын» [Шекспир, I: 425].

æнхъырд – ‘уый дæр, *æнцъылд* цы у, уый’ [Миллер 1927: 157].

æрæуæд – д. ‘тыллæг; урожай’ [ДРС: 103; ИАС, II: 379].

æрбаймыр уын ‘хи мидæг æрбатымбылтæ уын, атымбылцъæг уын; сжаться, уплотниться, сомкнуться’ [Миллер 1927: 181].

æрвадæг миф. ‘æрвон адæг; борона небесная’ [НК, I: 417].

æрвадæлон – ‘хæстæг, хион; сродник’ [Миллер 1927: 194]. «Нал мын уыд иу лæг – кæм и ‘рвадæлон, йе фыды лымæн?!» [Секъа 1981: 13].

Æрвиуагъд – ‘арвнæрынгæнæг бардуаг; имя божества-громовержца’. «Табу дæхицæн, Æрвиуагъд!» [Секъа 1981: 232].

æрвихъау – ‘уый дæр, *æвирхъау* цы у, уый’ [Секъа 1981: 19].

æрвнæмыг – ‘уый дæр, *арвы нæмыг* цы у, уый’ [Н: 205].

æрвнæрæг – ‘уый дæр, *æрвнæрынгæнæг* цы у, уый’ [МД 1989 № 3: 79].

æрвондур – ‘уый дæр, *æрвдур* цы у, уый’ [НК, I: 61].

æрвызгъæр – ‘уый дæр, арвы нæмыг цы у, уый’ [НК, I: 173-174, 175, 217].

æрг – д. ‘цавæрдæр адæмыхатт кадджыты, таурæгъты; название какой-то народности в сказаниях’. «Æргæн сæ бæхæргъау ку фæттардтонцæ, уæд син сæ лæхæбæл цагъд искодтонцæ» [ОДИ: 94].

æргъæу-кæф – таурæгъты ‘диссаджы кæф; сæмсгæф; чудо-рыба; дельфин’. «Æргъæу-кæф Уырызмæг æмæ Сырдоны йе ккой акодта æмæ сæ аскъæфта» [НК, I: 263].

æргъæуджын – ‘йе сконды æргъæу кæмæн ис, ахæм; уый дæр, *æргъæуон* цы у, уый; состоящий из æргъæу’. «Уæртæ мæликмæ ис

диссиджы рæсугъд чызг, фырбуцай йæ дары æргъæуджын мæсыгы сæрыл» [ИАА, II: 150].

æргъæуон – ‘æргъæуай конд, æргъæуай ахуырст; перламутровый(?)’. «Донбеттыр та фестадис æргъæуон цæхæр кæсаг» [ИАС, I: 8]; «Фестадысты æргъæуон кæсагтæ» [Уым: 12].

æргъæусæр – ‘йæ сæр æргъæуай арæзт кæмæн у, ахæм; имеющий голову из æргъæу’. «Стъалыты æргъæусæр мæй хызта» [Калоты 1976: 64].

æргъæуцъар – ‘йæ цъар æргъæуай конд кæмæн у, ахæм; покрытый перламутром(?)’. «Къулай “Чырысти” æргъæуцъар фæлгæтæй кæсы» [Р 1989, X, 25].

æргъон – ‘уый дæр, *æргъæуон* цы у, уый(?)’. «Æмæ йæ æрбадын кодтой ахæм уаты: йæ сæр – æргъон, йæ фæрстæ – цъæх авг, йæ дуар – арзæт» [ИАС, I: 39].

æргъонахъ кæс *æргъонахъ* [Гино 1975: 449].

æрдгæ – д. ‘таваг; веяние’ [ДРС: 119]. «Хор æй (= мæгургори) æ тæфи æрдгæмæ фицуй» [Блашка 1966: 24]; «Ай-гиди, дон баниуазæ-ма уæддæр!.. Жин мæ содзуй æрдгæмæ хор æ тæфæй!» [Уым: 58].

æрдхатыр – ‘?’. «Æрдхатыр уыдон чызгæй ракуырджой» [Н: 44].

æрзæнфæд – ‘къухдарæн(?); кольцо(?)’. «Не ‘рзæнфæд исæм мах дæлиментæй» [Н: 60].

æрзынон – ‘хъæубæстæн иумæйаг чи у, се ‘ппæт кæм архайынц, ахæм; всеобщий’. «Фæстаг хатт (нартæ) райдыдтой æрзынон фæрнджын куывд» [ИАС, I:35].

æрмæвдулæн – ‘дыууæ армы æхсæн æууæрдзыны архайд; катанье (теста) между двумя ладонями’ [Миллер 1927: 209].

æрмæзмæст – ‘змис æмæ исты хъæбæргæн æрмæгæй арæзт змæст; раствор’. «Чи амайджитæн кæны æрмæзмæст» [Н: 93]; «Æрмæзмæст æрми-æрм дæттынц» [Уым].

æрмгуыдыр – ‘къухыл æвæргæ хъадаман(тæ); ручные кандалы, наручники’. «Къухтыл æвæрд ис æрмгуыдыр, къæхтæй ма кæны гæппытæ» [Секъа 1981: 263].

æрмдзæфгæнæн – ‘музыкайы такт бæлвырдгæнæн инструмент; музыкальный инструмент для отбивания такта’. «Райсут уадынздтæ, æрмдзæфгæнæнтæ» [Н: 181]; «Нарты фæсивæд æрæмдзæгъд кодтой, æрмдзæфгæнæнтæй æмхæст æркодтой æмæ æркафыд сахъ Созырыхъо» [Н: 236].

æрмихсæв – ‘уый дæр, *æмахсæвæджы* цы у, уый’. «Æрмихсæв цымæ кæм фæтары сты?» [Н: 159]; «Æрмихсæв фæлыгъд æд æфсад» [Н: 172].

æрмхæст – ‘истæуыл хæст; истæмæй æххæст’. «Хорз у нæ бæстæ, æппæтæй æххæст; рæстæгыл йæ фæстæ нæ уыдзынæ æрмхæст» [Секъа

1981: 10]; «Ифтонгæй дар дæ гутон... дæ галтæ дар хосæй æфсæст, уæд кæндзынæ цардыл æрмхæст» [Уым: 89]; «Лæппутæ – цæттæ, цырыхъхъæй, къалосæй – æппæтæй æрмхæст» [Уым: 250].

æрмыдзыд – ‘тыхджын мыггаджы дæлбар-иу чи бацыд, ахæм æдых, чысыл мыггаг рагон Ирыстоны; слабая фамилия, попросившая покровительства у сильной, многочисленной фамилии в старой Осетии’ [ЦХУЫРБАТЫ 1965: 75-76; АБАЕВ 1968: 25-27].

æрр! – ‘уый дæр, *æрру(й)* цы у, уый’. «Уылынг лæг ... йæ бæхыл фæхъæр кодта: “Æ-р-р-р! Фæлдысты фæдæ, фынаы кæнын мæ цауылна уадзыс?”» [ИАА, I: 508].

æрраби – ирон аргæутты ‘æдылдызæф; дурачок, придурок’ [КЪУБАЛТЫ 1978:212].

æрру(й)! – ‘æвастхъæр бæх бауромыны нысаниуæджы; тпру!’. «Фæгæпп ласта æмæ бæхмæ базгъордта, йæ рохтæм ын фæлæбурдта: “Æрру, сæлхæр, бирæгъы амæттаг фæдæ!”» [БОНДАРЕВ 1982: 110]; ‘æвастхъæр фыстæ аздахыны нысаниуæджы; окрик, которым отгоняют или направляют баранту’ [Миллер 1927: 212].

æрсгунст – ‘фарон чи райгуырд, иу афæдз кæуыл ацыд, ахæм арæ; годовалый медведь’ [Ф 1988 № 7: 81].

æрсонаг – ‘уый дæр, *æрсой* цы у, уый’. «Æз дæн æрсой, æрсонаг» [Агъниан 1978: 170].

æртæфтуд – д. ‘уый дæр, *артæфтыд* цы у, уый’ [Миллер 1927: 214].

æртгоймаг – ‘бæгæны-иу куы бантыдтой, уæд-иу дзы фæрæстмæйы охыл цы судзгæ æхсидав ныппæрстой, уый’; ‘кусочек горящего угля, помещаемый в закваску для пива, с целью предотвратить воздействие дурных сил и избежать неудачи в приготовлении’ [Р 1988, IX, 11].

æртгын – ‘хуры тын; луч солнца’. «Сæуæхсиды кæркæ-мæркæ æрттынаы æрыздæхын мæн а зæхмæ фæндыд» [Р 1986, IV, 16 (№ 75)].

æртхалæнтæ – ‘кусарты артæнтæй цы тæнæг фиуты цъар растигъынц, уый; тонкий слой жира в брюшной части жертвенного животного’ [Р 1988, IX, 11].

æрхæ – д. ‘тæгдызæй; сах къæвда; ливень’ [Миллер 1927: 599].

æрхон – ‘уый дæр, *æргъон* цы у, уый’. «Сбадын кодта Уазыхъхъ ... Æхсæртæджы æрхон къалæтджын бандоныл» [ИАС, I: 10].

æрызных – ‘уый дæр, *æрсных* цы у, уый’ [Р 1994 № 10].

æсма кæс *асма* [Блашка 1966: 120; Миллер 1927: 600].

æсс кæс *æрс-тох*.

æсса – ‘дис кæнæ тас чи æвдисы, ахæм æвастхъæр; междометие, передающее испуг, удивление’.

æссы – ‘уый дæр, *сыкъа* цы у, уый’. «Уый фæстæ сарæзта фат æмæ æрдын, суахъы æссыяæ æрдын» [ИАС, I: 7].

æстæмæй-астмæ – д. ‘иу къуыри; къуырийы дæргъы; неделя, в течение недели’ [ПНТО, II: 18, 182; Миллер 1929: 631; ПНТО 1992: 101; ИАС, I: 484, 572; ИАС, 11:336,450,645].

æстдæссион – ‘æстдæс сиукъайы кæуыл ис, ахæм; с восемнадцатью отростками на рогах’ [ИАС, I: 349; Плиты 1972: 319].

æфонайагæ – д. ‘йæ афоныл, рæстæгыл чи фæзыны, ахæм; в положенный срок’. «Фæззæг æфонайагæ ‘й» [ОДИ: 90].

æфсæйраг – ‘рæгъ(?); ряд(?)’. «Адæм (куывды) дыууæ фсæйрагæй бадтысты» [СЕКЪА 1981: 189].

æфсæнбырынкъ – ‘йæ бырынкъ æфсæйнагæй кæмæн у, ахæм; с железным клювом’ [Н: 286].

æфсæнгуырд – ‘æфсæйнагæй кусæг куыр; кузнец’ [Миллер 1927: 234]. «Уыди сæм (ирон адæммæ) хæцæнгарзы дæснытæ, æфсæнгуырда» [СЕКЪА 1981: 389].

æфсыз – ‘мыдыбындзыты ног бинонтæ; новый пчелиный рой’ [Миллер 1927:237].

æфсызæлдар – ‘мыдыбындзыты мад; пчелиная матка, вылетающая с первым роем’ [Миллер 1927: 237].

æфсыздзу – ‘æфсызæй рахицæнгонд æфсыз, æфсызы æфсыз; пчелиный рой, образовавшийся из нового роя, “внучатый рой”’ [Миллер 1927: 600].

æфтауцаг ‘уый дæр, *æфтауцаг* цы у, уый’. «Ныр æфтауцагмæ бахизут æмæ равзарут уæхицæн хотыхтæ. | Æхсар æмæ Æхсæртæг æфтауцагмæ бацыдысты...» [НК, 1: 152].

æфцæггæс – д. ‘æфцæгхъахъхъанæг; охранник на перевале’ [ИАС, I: 595].

æхджын – ‘йæ фады стыр æх(х) кæмæн ис, уый; с изгибом, с (большим) подъемом’ [Миллер 1927: 241].

æхсадвæдыл – ‘охыл, аххосæй; на почве’. «Уæздан æмæ кæвдæсард æфсымæртæ фыдæххæл ахастой уыцы æхсадвæдыл» [ИАА, III: 216]. *Кæс ссадвæд*.

æхсадкæрдæг – ‘зианхæссæг кæрдæджи мыттаг, дзæухкæрдæг; пырей’ [Миллер 1927: 242].

æхса(м)пал – д. ‘мыдыбындзытæ йæ дон кæмæн æмбырд кæнынц, ахæм кæрдæг; название медоносной травы’ [Миллер 1927: 242].

æхсæвдзог – ‘уæйыг; великан’ [ГАФЕЗ 1966: 233], ‘хæйрæг; чёрт’ (информант Дзиццойты Цуцукк, 1983, IV, 9).

æхсæвиуæг – ‘уый дæр, æхсæвыгон цы у, уый; ночью’. «Уазæджы хуызы уыцы уайгуытæм æхсæвиуæджы æз фæцæудзынæн» [Н: 23].

æхсæвуат – ‘уый дæр, *æхсæвиуат* цы у, уый; место ночлега’. «Æхсæвуатæн дзы лæгæт нæ уыдис» [Н: 101]; «Фæндагыл куы кæнат фæлладæй æхсæвуат...» [ÆРНИГОН 1978: 43].

æхсæвыцæстæй – ‘уый дæр, *æхсæвыгæрццæй* цы у, уый’. «Райсом мæ æхсæвыцæстæй сыхъал кæн» [НК, I: 225].

æхсæггаг – д. ‘хъуымацы сæрмагонд хуыз; цикъæ, кæрдæйнаг; коленкор’ [МИЛЛЕР 1927: 245].

æхсæлæгин – д. ‘ногуард мит; свежевыпавший снег’ [ИАС, II: 645].

æхсæмæрæг – ‘кæрдæджы мыггаг; хмелеграб’ [МИЛЛЕР 1927: 245].

æхсгæуад кæнын – ‘искаемæ бацæуын цыбыр æмгъуыдмæ; бацæуын æмæ æвиппайды фездæхын; заходить, забегать к кому-либо на очень короткое время’. «Сасинкъа йæ сыхæгтæм æхсгæуад бакодта æмæ уадид фæстæмæ фездæхт» [Ф 1988 № 4: 84]; «Æз та ма, зæгъын, кæд æхсгæуад æрбакодтай?» [ЦÆГÆРАТЫ 1984: 70].

æхсинбадæн – ‘æхсины цæрæнбынат; место жительства госпожи’. «Чындзы бакодтой æхсинбадæны» [Н: 132]; «Батрадз ... æрцыдис ... Сатанамæ, Борæты сыхмæ, æхсинбадæнмæ» [Уым: 202].

æхстбарæн – ‘иу æхстваг топныхос цæмæй барстой, уый; мера пороха, необходимого для одного выстрела’ [Ф 1988 № 7: 81].

æхстуадгæнæг – ‘тынг рæвдз уайæг; стремительно проносящийся’. «Ды нæ тох кæныс тагъд, æхстуадгæнæг мигътæ, уадимæ» [НИГЕР, I: 356].

æхсын³ – ‘уæныг-гал; бычок’ [НК: 377]. «Уырдыгæй рацыд æмæ та иу галрæгъауыл æрбамбæлди – сыгъдæг иухуызон урсдзых æхсынтæ» [НК: 360].

æхсынкъмарæн – ‘цавæрдæр дидинæджы ном; название цветка’. «Мæнæ – æхсынкъмарæн – фидар уарзондзинады нысан» [ШЕКСПИР, I: 356].

æхсырæг² – ‘еугæфтæ уддзыд кæнынæн чи хъæуы, нæл кæсæджы хуылфы уыцы урс нард хай; молока’; ‘ацы кæсаг йæхæдæг æнæхъæнæй; рыба-самец’. «Æхсырæзмæст дон æхсырæг ахсы» (цуанонты æмбисонд) [Ф 1988 № 7: 81].

æхсырæмхæццæ – ‘йе скондон хæйттæй иу æхсыр кæмæн у, уый; с молоком’. «Туг æхсырæмхæццæ рустыл федтон æз сæууон æртæх» [КАЛОТЫ 1976: 60].

æхсыррагъ – ‘йе рагъыл урс тæлм кæмæн ис, уый; с белой полоской на спине (о животных)’ [МД 1988 № 2: 80].

æхсырын – ‘æхсырæй конд чи у, ахæм; приготовленный на молоке’. «Хъуццытæ æрдуц æмæ æхсырын цай бацымæм!» [ИАА, II: 311].

æхх² – ‘уый дæр, æх æмæ æххæл I цы сты, уый’ [ТОКАТЫ 1973: 127, 142, 290; Р 1988, XI, 5].

æххæлæгæт – ‘уый дæр, æххæлæг цы у, уый’ [МИЛЛЕР 1927: 251; Р 1988, IX, 11].

æцу – ‘бæх разæнгард кæныны æвастхъæр; междометие для понукания лошади’. «Уæйыг (бæхыл) фæхъæр кодта: “Æцу, фæлдыст фæу, кæд æртæ æфсымæры кæсдæр дæ разы нæ бады!”» [ИАА, I: 96].

æчу кæс æчу [ИАА, I: 474; ТЫБЫЛТЫ 1988: 56].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

АБАЕВ 1949 – АБАЕВ В. И. Осетинский язык и фольклор. Т. I. М., Л.

АБАЕВ 1958 – АБАЕВ В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. I. М.; Л.

АБАЕВ 1968 – АБАЕВ В. И. Осетинский социальный термин æлдар: к вопросу о генезисе феодализма // Известия Северо-Осетинского НИИ. Т. XXVII (Языкознание). Орджоникидзе. С. 23-27.

АГЪНИАН 1978 – АГЪНИАН. Мады сагъæстæ. Цхинвал.

АЙТМАТОВ 1976 – АЙТМАТОВ Ч. Мæ сырх сæрбæттæнджын рæсугъд. Дзæуджыхъæу.

АЛБОРОВ 1930 – АЛБОРОВ Б. А. Термин «Нарт» (к вопросу о происхождении нартского эпоса) // Научное общество этнографии, языка и литературы при Горском педагогическом институте. Владикавказ.

ÆРНИГОН 1978 – ÆРНИГОН И. Æрымыс-иу мæн. Дзæуджыхъæу.

БЛАШКА 1966 – ГУРДЖИБЕТИ Б. Уаджимистæ. Дзæуджыхъæу.

БОНДАРЕВ 1982 – БОНДАРЕВ Ю. Судзгæ мит / Хæблиаты С. тæлмац. Дзæуджыхъæу.

БЫРЫТЪИАТЫ, I – БЫРЫТЪИАТЫ Е. Уацмыстæ. Т. I. Дзæуджыхъæу, 1981.

ГАФЕЗ 1966 – ГАФЕЗ. Уæ бонтæ хорз, адæм! Цхинвал.

ГАФЕЗ 1983 – ГАФЕЗ. Фыды артдзæст. Цхинвал.

ГÆБÆРАТЫ 1964 – Ирон æвзæджы æмбарынгæнæг дзырдуат. Дзырдуат аразыны сæйраг æгъдæуттæ æмæ дзырдтæ æмбарын кæныны цæвиттонтæ. Бæрнон редактор Гæбæраты Н. Я. Цхинвал.

ГÆБÆРАТЫ 1979 – ГÆБÆРАТЫ Н. Ирон æвзæг. Ахуыргæнæн чиныг V-VI кълæстæн. Цхинвал.

ГÆЗЗАТЫ 1955 – ГÆЗЗАТЫ С. Уацмыстæ. Сталинир.

ГИНО 1975 – БАРАХЪТЫ Г. Уæлладжыры кадæг. Дзæуджыхъæу.

ДЕБЕ 1958 – МАМСЫРАТЫ Д. Хъæбатырты кадæг. Дзæуджыхъæу.

- ДЗАСОХТЫ, ЗЭНДЖИАТЫ 2003 – Ирон литератураæ: хрестомати 6 къласæн. Сарæзтой йæ Дзасохты Ф. æмæ Зæнджиаты Р. Дзæуджыхъæу.
- ДРС – Дигорско-русский словарь. Владикавказ, 2003.
- ЗГУСТА 1968 – ЗГУСТА Л. Рецензии на осетиноведческие труды / Пер. с нем. // Известия Северо-Осетинского научно-исследовательского института (Языкознание). Т. XXVII. Ордж. С. 244-260.
- ИАА, I, II, III – Ирон адамон аргъæутгæ. Т. I, II, III. Цхинвал, 1959, 1960, 1962.
- ИАС, I, II – Ирон адамы сфæлдыстад. Т. I, II. Дзæуджыхъæу, 1961.
- КАЛОЕВ 1971 – КАЛОЕВ Б. А. Осетины (историко-этнографическое исследование). М.
- КАЛОТЫ 1976 – КАЛОТЫ Х. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
- КЪОСТА 1979 – Ирон аив дзырды хæзнатæ. Къоста. Цхинвал.
- КЪУБАЛТЫ 1978 – КЪУБАЛТЫ А. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
- МАЛИТИ 1973 – МАЛИТИ Г. Ираф. Дзæуджыхъæу.
- МД – журнал «Мах дуг». Дзæуджыхъæу.
- МИЛЛЕР 1927 – МИЛЛЕР В. Ф. Осетинско-русско-немецкий словарь. Т. I. Л.
- МИЛЛЕР 1929 – МИЛЛЕР В. Ф. Осетинско-русско-немецкий словарь. Т. II. Л.
- Миллер 1934 – МИЛЛЕР В. Ф. Осетинско-русско-немецкий словарь. Т. III. Л.
- Н – Нартаæ. Цхинвал, 1975.
- НИГЕР, I – НИГЕР. Уацмысты æххæст æмбырдгонд æртæ томæй. Т. I. Дзæуджыхъæу, 1966.
- НК – Нарты кадджыгæ. Дзæуджыхъæу, 1946.
- НК, I – Нарты кадджыгæ. Т. I. Дзæуджыхъæу, 1989.
- НТХ – Нарты таурæгъгæ æмæ хабæртгæ. Цхинвал, 1973.
- ОДИ – Осетинские (дигорские) народные изречения. М., 1980.
- ОЖЕГОВ 1973 – ОЖЕГОВ С. И. Словарь русского языка. Издание десятое. М.
- ОРС – Осетинско-русский словарь. 5-е издание. Владикавказ.
- ПЛИТЫ 1972 – ПЛИТЫ Х. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
- ПНТО, II – Памятники народного творчества осетин. Т. II. Владикавказ, 1929.
- ПНТО, IV – Памятники народного творчества осетин. Т. IV. Владикавказ, 1930.
- ПНТО 1992 – Памятники народного творчества осетин. Владикавказ.
- ПУХАЕВА 1971 – ПУХАЕВА Л. С. Лексика сыръя для пряжи // Известия Юго-Осетинского НИИ. Вып. XVII. Цхинвал. С 139-156.
- Р – газета «Рæстдзинад». Дзæуджыхъæу.
- СЕКЪА 1981 – ГÆДИАТЫ С. Азау. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
- СИ – газета «Советон Ирыстон», Цхинвал.
- ТОКАТЫ 1973 – ТОКАТЫ А. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
- ТЫБЫЛТЫ 1988 – ТЫБЫЛТЫ А. Уацмысты æмбырдгонд. Цхинвал.
- Ф – журнал «Фидиуæг», Цхинвал.
- ХЕТÆГКАТЫ 1999 – ХЕТÆГКАТЫ Къ. Уацмысты æххæст æмбырдгонд фондз томæй. Фыццаг том. Дзæуджыхъæу.

- ХИФ 1936 – Хуссар Ирыстоны фолклор. Цхинвал.
ХИФ 1940 – Хуссар Ирыстоны фолклор. Сталинир.
ХЪОДЗАТЫ 1991 – ХЪОДЗАТЫ А. Къостайы хæдзар. Дзæуджыхъæу.
ХЪОРОТЫ 1990 – ХЪОРОТЫ Д. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
ЦÆГÆРАТЫ 1984 – ЦÆГÆРАТЫ С. Мæсыгамайæг. Дзæуджыхъæу.
ЦОМАХЪ 1984 – ГÆДИАТЫ Ц. Уацмыстæ. Дзæуджыхъæу.
ЦХУЫРБАТЫ 1965 – ЦХУЫРБАТЫ З. Социалон термин «армыдзид» // Ф 1965
№7:75-76.
ШЕКСПИР, I – ШЕКСПИР У. Уацмыстæ. Плиты Грисы тæлмац. Т. I. Дзæуджыхъæу,
1980.

Ю. А. Дзиццойты